

De stichting van de kerkelijke gemeente Ter Heijde

Door P. Bos (†)

Bewerkt en van een inleiding voorzien door L.J.M. van den Ende

Inleiding

Op 24 september 1663 verleenden de Staten van Holland toestemming aan de kerkelijke gemeente van Ter Heijde een eigen predikant aan te stellen. In 1963 kon daarom het feit worden herdacht, dat 300 jaar eerder de Nederlands Hervormde Gemeente te Ter Heijde werd gesticht. Ter gelegenheid daarvan heeft destijds de toenmalige gemeentesecretaris van Monster P. Bos een lezing gehouden, waarin hij inging op de geschiedenis van Ter Heijde in het algemeen en de stichting van de Hervormde Gemeente in het bijzonder.

De uitgeschreven tekst van zijn lezing bevindt zich in het archief van de gemeente Monster. Omdat het verhaal van de heer Bos veel interessante gegevens bevat en het nog steeds zeer de moeite waard is er kennis van te nemen, is de tekst van zijn lezing hieronder in een enigszins bewerkte en ingekorte vorm weergegeven. De uitgeschreven tekst van de heer Bos bevatte geen bronvermeldingen. We mogen echter aannemen, dat een groot deel van zijn lezing gebaseerd was op gegevens die hij uit het oud-archief van de gemeente Monster had geput. Daarnaast onderhield hij ook schriftelijk contact met andere archieven ten behoeve van onder meer zijn onderzoek naar de kerkstichting van Ter Heijde. Zo is er een brief bewaard gebleven, gedateerd 19 oktober 1959, van de Rijksarchivaris van de eerste afdeling A. van der Poest Clement, aan de Weledelgestrenghe Heer P. Bos, gemeentesecretaris van Monster. Daarin wordt naar aanleiding van een telefonisch verzoek van de heer Bos uitgebreid verslag gedaan van hetgeen in het Rijksarchief werd aangetroffen over de kerkstichting. Daaruit blijkt dat ook dominee Van Ieperen van Ter Heijde bij het onderzoek betrokken was: 'Zo U of ds. Van Ieperen van Terheyden photographische reproducties wilt hebben, zal ik dit gaarne van U vernemen en prijsopgave zal ik U of ds. Van Ieperen dan doen toekomen'.

Pieter Bos werd geboren op 29 april 1914 in de gemeente Haarlemmermeer. Als negentienjarige jongeman begon hij op 1 juli 1933 zijn ambtelijke loopbaan op de gemeentesecretarie van Woubrugge.

Via enkele andere functies kwam hij al spoedig terecht in de gemeente Lisse, waar hij ruim tien jaar de financiën beheerde.

Per 1 november 1950 werd hij benoemd tot secretaris van de gemeente

Monster, een functie die hij tot zijn overlijden op 16 januari 1977 vervulde. De heer Bos heeft altijd een grote belangstelling aan de dag gelegd voor de geschiedenis van Monster. Hij heeft dan ook vele uren doorgebracht in het oud-archief van de gemeente. Dat blijkt nu nog uit de potloodaantekeningen die hij af en toe maakte in de marge van oude archiefstukken. Rond 1960 heeft hij de transcriptie verzorgd van de bij vele, met name Westlandse historici bekende 'Beschrijving van het ambacht Monster' die oorspronkelijk stamt uit 1378. Deze transcriptie is met een verklarende tekst van J. Emmens, oud-wethouder van Naaldwijk, opgenomen in het Jaarboek 1969 van het Centraal Bureau voor Genealogie. De historische belangstelling van de heer Bos blijkt ook uit de woorden die hij sprak tijdens de raadsvergadering ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als gemeentesecretaris.

Gemeentesecretaris P. Bos wordt in november 1975 tijdens een openbare raadsvergadering gefeliciteerd door burgemeester G.A. Stolwijk ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum. Rechts mevrouw M. Bos-Belder (gemeentearchief Monster).

'Al is een secretaris meestal een "klusjesman", ik vind dat juist prettig. Als liefhebber van historie vond ik het ook interessant dat de functie zo bijzonder oud is, in tegenstelling tot de andere ambten bij de

gemeente, die dateren van na de Franse tijd. Iedereen kent de secretaris van Leiden van 1574, Jan van Hout, die met de stedelijke overheid zo veel heeft meegemaakt. Maar het ambt is veel en veel ouder, aanvankelijk onder de benaming van de schrijver, cleric en later secretaris, dus geheimschrijver. Tijdens de derde zendingsreis van de apostel Paulus in het jaar 54 van onze jaartelling bleek er in de stad Efeze al een secretaris te zijn, in de oude vertaling stadsschrijver genoemd. Door zijn kalmerende woorden stilde hij het oproer in de stad. Tegenwoordig hebben wij daar de Mobiele Eenheid voor. Het karakter van de functie is wel wat veranderd, vooral door de specialistische hoofden van dienst in deze eeuw, maar de secretaris is gebleven de vertrouwensman van het bestuur, de adviseur ook, al blijkt daarvan niets in de pre-adviezen. Op alle onderdelen van het bestuurlijk en administratief terrein wordt zijn aandacht en energie gevraagd. Daarom vind ik ook dat een secretaris er altijd moet zijn en steeds bereikbaar moet zijn voor iedereen. Het is niet erg als hij wat op de achtergrond blijft en zijn ambtenaren op het oog belangrijker zijn dan hij, omdat die meer aan de weg timmeren. Ik althans heb mij daar in de afgelopen 25 jaar wel bij gevonden.'

De oudste geschiedenis

Over de oudste geschiedenis van de kust bij Ter Heijde en zijn bewoners is zeer weinig bekend. Men weet dat de kuststrook in de Middeleeuwen vele honderden meters breder was dan thans en dat blijkens de kaart die de landmeter en tekenaar Kruikius in 1712 in opdracht van het Hoogheemraadschap van Delfland vervaardigde, de kustlijn ruim 350 meter verder westwaarts lag. Het toen bestaande dorp met nog een stuk duin is sindsdien in de golven verdwenen.

Er bestaat nog een in de zeventiende eeuw vervaardigd afschrift van een document uit 1378, waarin op last van de abdij van Loosduinen per perceel en verdeeld naar wijken een beschrijving wordt gegeven van het landbezit in het ambacht Monster. Voor het gebied van Ter Heijde lezen we daarin als eigenaren onder anderen Michiel van der Heijde, Jan Heye en Claes Heye. Het overgrote deel was echter in bezit van Heer Willem van Naaldwyck, de Heer van Polanen en van de Lecke, en de Kerk van Monster. Zoals overal is ook hier het eigendom pas later versnipperd, althans datgene wat er van het kustgebied is overgebleven.

Het staat vast dat de oorspronkelijke bewoners zeer verspreid over het veel ruimere gebied woonachtig waren, zodat men niet kan zeggen dat Ter Heijde zo nu en dan in de golven verdween; bij iedere zware storm zullen er wel enkele tegen de kust gelegen huisjes ontruimd zijn. Het schijnt dat de kust zeer zwaar te lijden heeft gehad in de jaren 1470, 1530, 1546 en 1570, maar hierna moet er een vrij lange periode van rust zijn geweest, waarin sprake is van bewoning in een

echt dorp. Zoals aangegeven, is het na 1712 weer mis gegaan, hetgeen ook al blijkt uit de stichting van een nieuwe kerk in 1720.

Dat de Heijers veel van de zee te lijden hadden, maar niet bij de pakken gingen neerzitten, blijkt in 1615. Het gerecht van Monster en de voogden van Ter Heijde schreven toen een brief aan de Rekenmeesters van de Grafelijkheid van Holland. Zij drongen erop aan dat de helmbeplanting in het duin goed zou worden onderhouden. Als dat niet gebeurde, zou het dorp geleidelijk aan onderstuiven. Verder wilde men dat er een houten scherm van planken zou worden gemaakt van drie of vier delen hoog *'tegens den slach vant water ofte hoge springvloedten (...)* ende dat tot conservatie van de duynen ofte zeedyck, dewelcke alle jaers meer ende meer affgenomen wert van de zee, sulx dat de huysen van boven neder op t strandt vallende syn, tot irreparabele schade ende verderff van veel schamele visschers ende weduwen'.

Door de eeuwen heen heeft Ter Heijde ook kerkelijk tot Monster behoord, dus vóór de Reformatie tot de parochie van St. Machutus. Ook 's-Gravenzande, Loosduinen en Die Haghe (het latere 's-Gravenhage) behoorden kerkelijk tot ver in de dertiende eeuw tot Monster. Wel moet in Ter Heijde een hulpkerk of kapel zijn geweest, die zeker nog in gebruik was tot de komst van de Watergeuzen, die zich na de inneming van Den Briel onder meer in de buurt van 's-Gravenzande hadden gevestigd en van daaruit in de maand juli 1572 de pastoor en kapelaan van Monster ontvoerden. Hoewel Van Bergen veronderstelde dat de kapel al eerder verdwenen was, kan dit niet juist zijn, want in 1604 werd van Claes Lenaertszoon Roos een zekere som ontvangen wegens 'gecochte steen van de Capelle'. Eerst toen is de kapel zichtbaar afgebroken.

Na de Reformatie moet het voor de meeste inwoners, vooral de oudere mensen, wel moeilijk zijn geweest in Monster ter kerke te gaan, want de verbinding was allerminst een goede straatweg. Men kan aannemen dat het in de zomer een stoffig pad en in de winter een modderbad was. Bovendien is het de vraag of de Heijers aanvankelijk wel zo sterk voor de nieuwe leer geporteerd waren. De bevolking van Ter Heijde leefde sterk geïsoleerd, terwijl de verstandhouding er niet beter op werd naarmate de magistraten in Monster met hun meerderheid in het bestuur steeds meer het wel en wee van de arme bevolking van Ter Heijde regelden, zonder dat zij veel invloed konden uitoefenen. Tegenwoordig zou men zeggen: Ter Heijde was achtergebleven gebied. Vast staat in ieder geval, dat de voornaam Chuyt (Machutus) niet lang vóór 1572 nog meermalen aan jonggeborenen in Ter Heijde werd gegeven, hetgeen allerminst wijst op een algemene sympathie met de Reformatie.

Overigens moet de door de overheid zo fel bestreden Wederdoperij ook

in Ter Heijde ingang hebben gevonden, zeker onder de leden van de Rederijderskamer. In 1607 werd namelijk voor de toenmalige secretaris Van Rijswijk een verklaring afgelegd door de Heijers Adriaen Adriaenszoon Dou Dou, oud 78 jaren, en Adriaen Gabrielszoon, oud 60 jaren. Zij vertelden dat de Rederijderskamer al ver vóór 1567 bestond en *‘voor haerluyder Blasoen ofte Bloom gevoert hebben de Blaeuwe laevendelbloom ende voor haar woort “uyt lyeft geresen” ende verclaerden syluyden van gelycke geduyrende den selven tyt nyet gehoirt te hebben dat daer enige questie ter contrarie es gevallen; verclaerde voorts Adriaen Adriaenszoon Dou Dou hem wel indachtig te wesen, dat die van de Cameristen van Rethorica van den dorpe ter Heijde getrocken syn om gebaptiseert te werden, sonder dat hy, deposant, weet waer tselve soude gescyct wesen; dan seyt wel daernaeh gehoirt te hebben dat tselve soude gescyct wesen opten dorpe van Naeldtwyck’* enz. De oude baas, geboren in 1529, werd dus danig aan de tand gevoeld, want blijkbaar waren ook in 1607 de Doperse ideeën nog een zorg voor de plaatselijke overheid.¹

Stichting van de kerkelijke gemeente Ter Heijde

Al hebben de Heijers van die tijd ten opzichte van de Reformatie een zekere terughoudendheid getoond, men bleef tenslotte niet achter. In hun streven naar een zekere zelfstandigheid paste ook de stichting van een eigen gemeente en kerk. De stichting van een eigen gemeente zou het kerkbezoek alleen maar stimuleren, want de Heijers blijven trouw aan wat zij bezitten. Dit moeten de magistraten in Monster goed begrepen hebben, anders zouden ze nooit hun onmisbare steun daaraan hebben verleend. Veel geldelijk verlies zou de kerk van Monster er trouwens niet door lijden, want de bevolking van Ter Heijde was - op enkele uitzonderingen na - erg arm en kon derhalve niet veel bijdragen aan de kerk. Afgaande op de opbrengst van de kerkcollecten uit die periode was het verschil zelfs gering. In het oud-archief van de gemeente Monster berust namelijk nog een opgave over een lange reeks van jaren, aangevende van week tot week, soms nog gesplitst in morgen- en middagdienst, hoeveel de collecten oprachten.

De *‘ontfanghsten van de beursgens’* verschilden per zondag zeer veel: in de zomer tot 5 gulden en 5 stuivers, in de winter vaak niet meer dan 1 gulden en 10 stuivers. Op kerkelijke feestdagen was de collecte-opbrengst echter belangrijk hoger. In het tijdvak 1 mei 1663 tot 1 mei 1664 was het totaalbedrag 302 gulden en 14 stuivers, in het daaropvolgende jaar 297 gulden en 15 stuivers. Daar de afsplitsing in de eerstgenoemde periode viel, is de teruggang dus niet noemenswaard. Het zat de Heijers hoog, dat zij volledig moesten meebetalen in de hoge kosten van reparatie en onderhoud van de toren en de kerk van Monster. Na 1600 zijn de lasten daarvan vele tientallen jaren bijzon-

der groot geweest en de beter gesitueerden in Ter Heijde, waaronder de 'stierlieden' - men zou kunnen spreken van kapiteins - betaalden daarin ook een flink deel. Toch was de verstandhouding met de kerkbestuurders ook weer niet zo slecht, want uit de rekening van 1617 van de *'voogden ende regierders van Ter Heijde'* blijkt, dat in dat jaar ten laste van de dorpskas de niet geringe som van 42 gulden is betaald aan Engel Pietersz, glaesemaecker, *'voor 't maecken, backen ende stellen van 't glas'* in de kerk van Monster.

Uit de oude archieven blijkt niet op welke datum het verzoek om een eigen gemeente te mogen stichten, is ingediend en welke redenen daarvoor zijn aangevoerd. Dit stuk is niet te vinden. Wel blijkt dat de Staten van Holland, die het oppertoezicht op alle kerkelijke aangelegenheden uitoefenden, op 24 september 1663 besloten *'aen de gemeynte van De Heijde toe te staan een predicant, met het ordinaris stipendium tot den dienst der kercken ten platten lande staende'*.

Op die datum 24 september 1663 begint dus de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Ter Heijde.

Prins Willem III van Oranje-Nassau had als ambachtsheer van Monster, waaronder tevens begrepen waren Ter Heijde, Poeldijk en Half-Loosduinen, het recht een predikant aan te wijzen. De Classis van Den Haag verzocht korte tijd na 24 september 1663 dan ook op grond van het besluit van de Staten van Holland en gezien het feit dat *'in het voorsz dorp van De Heijde een predickplaetse geopent synde, ende den dienst des woorts alle sondagen door predicanten ende proponenten derselver classis waergenomen werdende'* om toestemming een voordracht te mogen opmaken.

Dit verzoek werd door Amalia van Solms, als grootmoeder-voogdes van de prins ingewilligd (zijn vader prins Willem II was kort vóór de geboorte van Willem III gestorven). De Classis maakte de volgende nominatie op:

1. Wilhelmus Visch, 'geseyt Poen' (hierbij zal men moeten denken aan zijn herkomst uit Enkhuizen; poon was een vissersboot en ook een vissoort);
2. Wilhelmus van Oostrum;
3. Lambertus van Oosterwijck;
4. Christoforus Haave.

Dominee Wilhelmus Visch werd beroepen en deze deed zijn intrede als eerste predikant van Ter Heijde.

Het kerkarchief van Ter Heijde is van betrekkelijk jonge datum. De oudste stukken zijn alle verdwenen. Gelukkig is een deel van het archief van mr. Jacob de Jongh, de enige eigen notaris die Ter Heijde gehad heeft, nog aanwezig. Vandaar dat we weten, dat op 17 augustus

tus 1664, dus kort na de stichting van de gemeente, de kerkenraad van Ter Heijde voor deze notaris compareerde, namelijk Joost Jacobszoon Schoof en Aryaen Joosten, beiden ouderling, en Leendert Zieren van de Bij als diaken (oorspronkelijk werd deze naam als Dubie geschreven). Deze Arie Joosten werd in 1667 ook vermeld als rentmeester van de vier armenkamers in Ter Heijde, een soort hofje dus. In een andere akte van mr. Jacob de Jongh werden genoemd Claes Berwerts Vois (hij tekende als 'de Voois'), stierman, en Claes Heyndriks Storm, stierman. In 1667 vinden we de vermelding, dat een zekere Meynsje Hermansdochter *'het schryffampyt voor de kerckeraet op ter Heyde bediende'*. Het is zeer bijzonder dat een vrouw in die tijd een dergelijke functie vervulde. Overigens kan de vraag gesteld worden, of deze dame dan ook de kerkenraadsvergaderingen bijwoonde.

De bouw van een kerk

Men hield wel regelmatig kerkdiensten, maar een kerkgebouw was er nog niet. Weer verleende de overheid van Monster haar bemiddeling. Begin 1667 dienden baljuw en magistraat van Monster, mede op verzoek van de kerkenraad van Ter Heijde, een rekest in. Daaruit blijkt dat de kerkenraad *'alsoo haer seer ongelegen valt op de solder van het Gasthuys aldaer Godts woort te predicken, eensdeels om dat de oude luyden niet wel en connen boven op de solder klimmen, anderdeels om de koude des Winters ende door de groote hitte des Somers, te kennen geeft wel genegen te syn tot opbouwinghe van een bequaam kerckje ende daartoe authorisatie vraagt'*.

Op 30 april 1667 beschikte de prins gunstig op dit verzoek, zodat met een actie kon worden begonnen. In het archief van de Heijdsse kerk berust nog een boekje, waarin de giften vermeld staan welke van verschillende leden van het Oranjehuis voor de kerkbouw werden ontvangen, alsmede de opbrengst van een speciale collecte voor dat doel in vele andere kerken. Zelfs de Staten van Holland bleven niet achter.

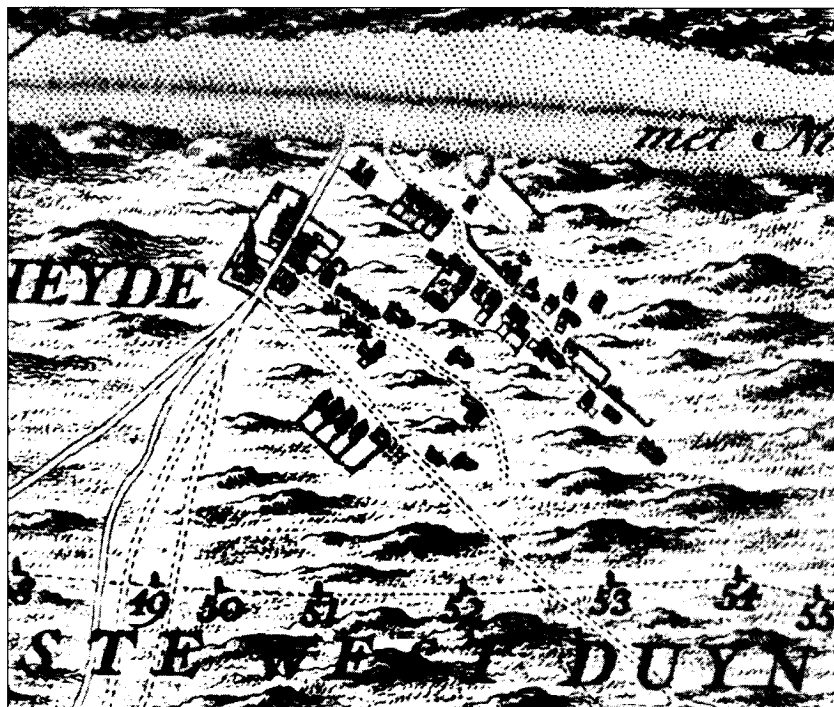
De eerste steen werd gelegd door prins Willem in hoogsteigen persoon op 1 november 1667. Daarover wordt in de 'Hollandse Mercurius, vervattende de voornaemste geschiedenissen, voorgevallen in 't ganse jaer 1667 in Christusryck' het volgende verslag gegeven:

'Den Heer Prinse van Orangen (als daertoe speciaelyck versocht) legde op 1 deser den eersten steen van een nieuwe Kerck aen het seedorp Ter Heijde. Zyn Hoogheys legging waren twee witte Albastertsteen, waer in gehouwen waren de Letteren W.H.P.O. ende was gewapent met een silvere Troffel ende Ebbenhouten Maetstock, waer in, duym voedt, en Maetstock, cierlyck in silver ghesneden stonden. En van twee Haegse Juffrouwen een seemleere Schootskleet aengebonden, treedt uyt 't Huys

van den Predicant ter plaetse daer men ghedachte Kerck soude optimmeren. Ende daer van een der voornaemste der twee Albastertsteenen ontfangende, leyde die in het Fondament, weder-keerende na 't Huys van den gemelden predicant. Is dien gebruyckelyck, wel getraceert. Latende het Troffel en Maetstock ter gedachten aen de Kerck. Den Prins tracteerde daer na weder die Heeren welcke hem Ter Heij hadden onthaelt, tot Scheveningen op Soetenburg.'

In verband met het gebruik van het woord optimmeren in dit verslag, veronderstelt de schrijver Edward van Bergen ten onrechte, dat deze eerste kerk van hout zal zijn geweest. Men zal in Ter Heijde met zijn stormen echt wel een solide stenen kerk gebouwd hebben. Bovendien wordt in de oude archieven bij nieuwbouw vaak van 'nieuwe getimmeren' gesproken, ook bij gebouwen waarvan we weten dat ze stevige muren hadden.

Detail van de kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland (Nicolaas Kruikius), 1712; de in 1667 gebouwde kerk van Ter Heijde die op dit fragment te zien is, heeft dienst gedaan tot 1720. Door het afkalven van de duinen was het toen noodzakelijk verder land-inwaarts een nieuwe te bouwen.

Van deze eerste kerk is geen afbeelding bewaard gebleven. Het schetsmatig aangeven van een kerk met een lange spitse toren door Kruikius op zijn kaart van Delfland uit 1712 (zie afbeelding) kan men immers geen betrouwbare tekening noemen. Wel is bekend dat dit gebouw geen lang leven beschoren is geweest. In 1720 wordt op een andere plaats, minstens 350 meter meer landinwaarts en in noordoostelijke richting, een nieuwe kerk gebouwd op de plaats waar zij nu nog staat, zij het dan inmiddels belangrijk vergroot.

Hoewel het algemeen gebruikelijk was, dat in de kerk begraven werd en dat men tevens naast of rond de kerk ook nog een kerkhof had, staat het vast dat Ter Heijde zijn doden bleef begraven in Monster. In de lijsten van in Monster begraven personen, welke lijsten vanaf ongeveer 1700 bewaard zijn gebleven, komen steeds verschillende Heijdse namen voor.

De financiën

Men klaagt tegenwoordig wel eens over de wijze waarop de kerken hun steeds maar toenemende kosten over hun leden omslaan, maar in vroeger eeuwen was de toestand ook niet ideaal. Van onafhankelijkheid van de kerken was geen sprake. Men was aangewezen op bronnen van inkomen, waarover men nu beslist schande zou spreken. De inkomsten van de kerk van Monster bestonden namelijk voor een flink deel uit de haar toebedeelde opbrengst van de accijns op bier en wijn. Men kon die gelden overigens best gebruiken, want Monster had tientallen jaren zeer veel uitgaven aan de toren en de kerk.

De kerkenraad van Ter Heijde was van mening dat men ook recht had op een deel van de opbrengst. Ter Heijde was immers kerkelijk zelfstandig geworden en had niet minder grote geldzorgen dan Monster. Daarom werd aan de Staten van Holland een verzoek gericht, waarin tot uitdrukking werd gebracht dat Ter Heijde reeds heel lang voor zijn eigen armen zorgde en sinds enige tijd ook een eigen kerk moest verzorgen, dus ook wel een deel van de belastingopbrengst wilde hebben. Het verzoek luidt aldus:

'Geeven in alle reverentie te kennen de Magistraet ende Kerckeraet van 't seedorp Ter Heijde, hoe dat de supplianten voor desen door de goedertierenheit van Ued. Grootmogenden niet alleen een eygen Predicant is toegestaen, maar dat Sij supplianten nu ook hebben gebouwt een eygen kerckje na gelegenheit van haren Dorpe, waar toe het dan ook belieft heeft Uw Ed. Grootmogenden een considerabele subsidie te verleenen, voor welke weldaet de supplianten ook bij desen Uw Ed. Grootmogenden uit grondt van hare herten sijn bedankend. Ondertussen sijn der noch verscheide belastingen, die de supplianten uit haere armoede moeten opbrengen ten behoeve van de kerck en tooren tot Monster; van welke sij nu al lang geleeden ter regard van

Paulus Constantijn la Fargue. Gezicht op Ter Heijde vanuit het westen met op de achtergrond de kerktoren van Monster; 1775 (gemeente-archief 's-Gravenhage)

de armenmiddelen wettelijk gescheiden sijn; als namentlijk van yder tonne schol een halve stuyver, van yder salm of kabbeljauw een halve stuyver, de herbergier van yder tonne bier thien stuyvers, van yeder stoop wijn een halve stuiver, de gemeene burgers van yeder half vat bier drie stuyvers en van elke stoop wijn eene halve stuyver; nogh van yeder zeeschuyt een seeckere somme, nadat sy langer of korter in de vaart blijft; alsmede van de brandschouw, en wat dies meer soude mogen wesen.

En dewijl sij supplianten nu een eygen kerck, en tot onderhoud en reparatie van dien eenige inkomsten van nooden hebben, en dat er gantsch geen middelen op het dorp sijn om dese kosten te vervallen, soo keeren de supplianten met het alleronderdanighst respect tot Ued. Grootmogenden, gantsch ootmoedelyck versoekende, dat het Ued. Grootmogenden gelieve, na haare souveraine macht ende sonderlinge goedertierenheyt de supplianten consent te verleenen, dat sij de boovenverhaalde middelen en inkomsten selfs mogen behouden, en ten dienste van haar eygen kerck en dorp besteeden.'

De Staten van Holland stelden dit rekest op 25 juli 1668 in handen van hun Gecommitteerde Raden om het te onderzoeken en van advies te dienen. Op 28 september 1668 werd het verzoek echter eerst nog weer in handen gesteld van Monster om rapport uit te brengen. Helaas blijkt uit de archieven niet of het verzoek is ingewilligd, doch aan

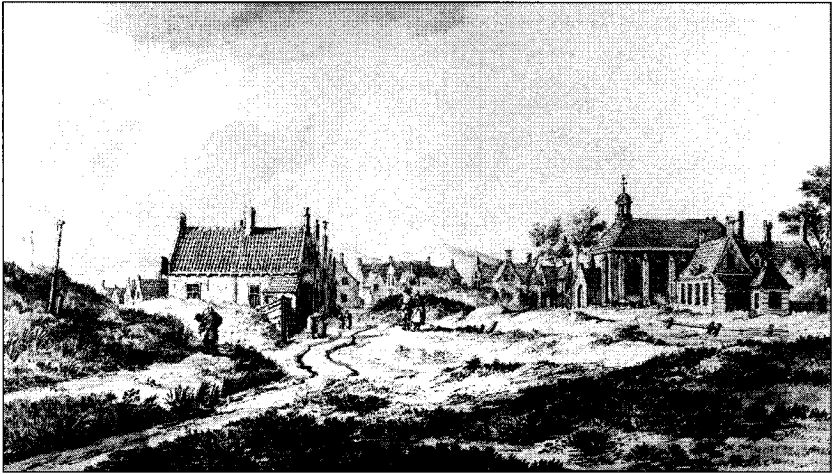
te nemen valt dat de Heren van het Gerecht in Monster en de kerkenraad aldaar niet zo maar een belangrijke bron van inkomsten zullen hebben prijsgegeven.

Het dorpsbestuur

Een lang gekoesterde wens van de Heijers ging, na enkele strubbelingen, in 1595 in vervulling, toen aan hen werd toegestaan verscheidene zaken, het dorpsleven betreffend, zelf te gaan regelen. In dat jaar namelijk werden Vincent Dircksz, Jan Jacobsz, Claes Berwertsz Vois en Jan Jansz Baeck aangesteld als voogden. Men ging ijverig aan het werk, voorlopig slechts om een dorps huis te bouwen. Immers, men moest kunnen vergaderen.

De bouw van dit dorps huis heeft enkele jaren van zware zorgen opgeleverd. Ten behoeve van de bouw van het dorps huis werd van Prins Maurits toestemming verkregen een accijns te heffen van tien stuivers op elke ton bier die door de herbergiers van het dorp werd getapt. Men ziet dat men de zaak eenvoudig oploste, als er geld nodig was: de spiritualiën werden belast of nog zwaarder belast en men kon weer verder. Even dreigde er een kink in de kabel te komen, want het dorp Monster had ook accijns nodig en wel voor de verbetering van de vaart in Monster. Er rees *'grote questie ende proces tusschen vierschare en schout en geregte van Monster met de voochden ende regierders van den dorpe ter Heyde, omdat die vaertmeesters ofte opsichters van de nyewe vaert tot Monster grote excessieve onkosten van nootwendige reparatie aen een eynde van een nyewe kaye ofte platinge ende oock straetwerck hadden'*. De zaak werd geregeld, want anders was de financiering van het dorps huis fout gelopen. Na veel voorbereidingen kon de bouw worden aanbesteed en opgedragen aan Ewout Aertszoon, timmerman in Ter Heijde, voor 550 gulden, waarvan 200 gulden onmiddellijk te betalen en de rest in termijnen. Ook de toelevering en verdere leveranties bleven in het dorp: Claes Berwertsz Vois haalde en leverde de stenen, Cryn Hendricksz de grond voor de ophoging en Cornelis Loy ging op stap om hier en daar een bestaand uurwerk te bekijken. Daarvoor werden reizen gemaakt naar Gouda en Delft, terwijl bij een uurwerkmaker in Den Haag advies werd gevraagd. Tenslotte viel de keus op Joris Jacobsz, uurwerkmaker in Wensveen, die het apparaat wilde leveren voor 120 gulden, een voor die tijd aanzienlijke som voor een klok, ook wel horologie genoemd. Intussen vorderde de bouw van het dorps huis goed. Het gebouw werd voorzien van een torentje, afgedekt met leien, en daarop een weerhaan. Hoewel de betaling van de termijnen voor het dorps huis voor een groot deel zou moeten geschieden uit de opbrengst van de accijns op het bier, gaven de heren van het gerecht in Monster tenslotte ook nog 200 gulden. Met verder een lening van 48 gulden van de Armenkamer

in Ter Heijde, van 200 gulden van de Kerk van Monster en van 75 gulden van de weeskinderen van Jacob Lenertsz waren de financiën rond. Men kon dus gaan vergaderen, al waren de onkosten hoog en bleef er voor de verbetering van de toestand van het dorp niet veel meer over, nadat alle aflossingen en rente betaald waren. Bovendien vlotte het niet erg met het uurwerk. Het moest opnieuw gesteld worden en tot overmaat van ramp al in 1604 worden vernieuwd. Hoe lang het dorpshuis gestaan heeft, is niet bekend. Als het juist is, dat het slingeruurwerk, dat tot in de twintigste eeuw de kerk diende, van vóór 1641 is, dan is het zeer wel mogelijk dat dit uurwerk ooit van het dorpshuis naar de kerk is overgebracht.

Paulus Constantijn la Fargue. Gezicht op Ter Heijde vanuit het oosten; 1770 (gemeentearchief 's-Gravenhage).

Het oude dorp omstreeks 1600

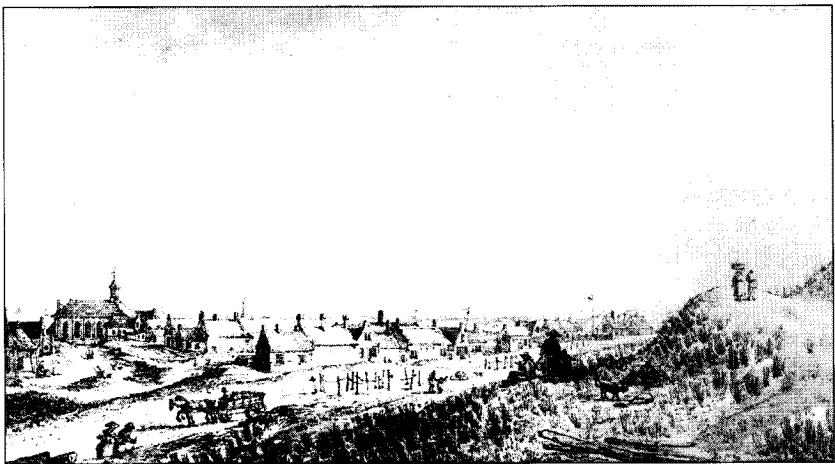
De aanhoudende stormen en als gevolg daarvan de afbrokkelende duinen zullen de kustbewoners er toe hebben gebracht meer en meer in dorpsverband te gaan leven. Dit kan ook afgeleid worden uit de overzichten van de bevolking met het bij hen aanwezige brandgereedschap. Deze lijsten zijn onder andere in de jaren 1587 en 1600 gemaakt, terwijl van 1592 ook nog aanwezig is de zetting van de schiltalen, een soort belastingkohier. Deze opgaven zijn bijzonder interessant, omdat men daaruit reeds enkele namen leest die nu nog in Ter Heijde voorkomen, al voerde het overgrote deel der bevolking nog geen achternaam. Men leest veel namen van vrouwen, hetgeen wijst op de rampen op zee, waarbij hun mannen omkwamen. In samenhang gezien vinden we dan uit de jaren 1587, 1592, en 1600, ge-

combineerd met de iets later ingevoerde achternamen, de volgende Heijdse geslachten:

Claes Berwertsz Vois, zoon van Berwert Simonsz Vois; Claes Jansz Storm; Cornelis Loy (veel later Looij en nog weer later Looije); Willem Pietersz Monnick (later Munnik of De Munnik); Adriaen Jansz Joncker of Jonckheer en Cornelis Jacobsz Valck (later Van der Valk). Ook veel namen met daarachter het beroep kunnen worden genoemd, alsmede bijnamen, waaruit in enkele gevallen achternamen overgebleven zijn:

Cornelis Adriaensz Moor; Jacob Adriaensz, haringman, en zijn zoon Ariaen Jacobsz, jonge haringman; Joost Willemsz, stuurman of stierman; Cornelis Simonsz, wagnaer; Willem Jansz, coomen (koopman); Willem Arentsz, lyndraeyer (werkzaam bij een lijnbaan); Ariaen Ariaensz, de sott, met zijn zoon Ghijs Ariaensz, jonge sott; Leendert Dircksz, de bolle; Jan Jacobsz, scoentgen; Pieter Pietersz, buyck; Jan Pietersz, de dromer. En tenslotte zijn er ook namen die de herkomst aanduiden, zoals Maerten Jansz Schevelinger; Willem Cornelisz van Catwyck; Pieter Ariaensz Gouwen (van Gouda); Jan Willemsz Fransman.

De bekende Heijdse naam Ruigrok komt voorlopig nog niet in de stukken voor. Pas in 1691 is sprake van Bastiaen Ruygrock, die ook wordt aangeduid als Bastiaen Hendricksz Ruygrock van Boschhuysen. Hij moet op een boerderij buiten Monster hebben gewoond en zal de naam Van Boschhuysen hebben ontleend aan een zeer oude en voorname hoeve in de buurt van Leiden. De samenhang met het tegen-

Paulus Constantijn la Fargue. Gezicht op Ter Heijde vanaf de duinen met aan de horizon de kerktorens van Monster en 's-Gravenzande; circa 1770 (gemeentearchief 's-Gravenhage).

woordige geslacht van die naam hebben wij niet kunnen achterhalen. Als men de aantallen namen optelt, komt men aan ongeveer 165 huizen, hetgeen meer was dan het dorp Monster met naaste omgeving. Er is sprake van de Voorstraat, Zuidachterstraat, Noordachterstraat en Nieuwstraat. Aan het einde van het dorp stond een groot huis, genaamd 'Hockbergh', waarin in het jaar 1587 Pieter Jansz woonde. In 1600 is sprake van het huis 'De Wilde See', bewoond door de hiervoor genoemde 'stuurman' Joost Willemsz.

De toenmalige secretaris van het ambacht Monster, mr. Pieter Verharen, heeft in 1587, nog net voor hij werd benoemd tot secretaris van het Hoogheemraadschap Delfland, zijn opgave van het aanwezige brandgereedschap wel zeer nauwkeurig gemaakt. Iedere emmer, beslagen schop, leren emmer en ladder, met het aantal sporten erbij, is vermeld.

Men ziet eruit dat een brand niet minder dan een grote ramp kon betekenen. Een brand moest worden geblust met het aan elkaar doorgeven van gevulde emmers, waarbij een flinke ladder om het water naar boven te brengen een uitzondering was. Michiel Oliviersz met zijn ladder met twaalf sporten moet dan ook wel een man in bonis zijn geweest, als men dit vergelijkt met de enkele emmer die Aryaentje Ghijsen, de weduwe van Dirck Jansz Loy, rijk was.

De bevolking van Ter Heijde was arm, op enkele uitzonderingen na. De aanslagen van 1592 varieerden van twee stuivers, in de meeste gevallen, tot slechts één aanslag van 50 stuivers, die van Berwert Simonsz Vois. Geen wonder dat schout en schepenen van Monster nog omstreeks 1590 bij de Staten van Holland en Westfriesland erover klaagden, dat de belastingen zo zwaar drukten op de bevolking, *'insonderheyt die woonagtig syn opt arme dorp van Der Heijde, wesende meest alle schamele seeluyden ofte bootsgesellen, behalve noch alle weduwen, ende dan heure ontelbare menichte van cleyne naecte kinderkes, die welcke heure mannen respectieve vaders dees voorleden jare ter see waren omme haeren cost voor wyff ende kint te winnen ende verdroncken en achtergebleven, als oock anderszins gestorven syn, sulcx dat vele van hen bey de aellose levende, derhalve geensins vermogen te betalen.'*

Het is in dit verband de moeite waard te vermelden, wat men in die tijd voor inboedel en uitrusting had, of beter gezegd niet had. Dat blijkt bij voorbeeld uit de inventaris van de goederen van de arm-lastige Symon Baerthoutsz, die op 25 januari 1629 werd opgemaakt door Theunis Jansz, schipper en meester van de armenkamer van Ter Heijde. Men lette ook op de indeling van het huis:

'In de keuken: 1 bedde met 2 oorcussens, peuluwe, 2 deeckens en laeckens, een blaauw gardijn voor de bedstede mitte roede, 1 copere

beddepan, 5 stoelen, so mans als vrouwen, 1 schamel tafeltgen van wagenschotte, 1 wagenschotte banckgen, 1 voetebanckgen, 1 staende schuttgen, 1 copere candelaer, 2 blaauwe aerde kannen, 1 houten heugel, 1 hangyser, 1 coper pottgen, 1 tang, 1 schuymspaen en 1 testamentbouck.

Int voorhuys: 1 waengeschotten grote kist, 1 wagenschotte kannenkist mit 3 aerden kannen, 2 bennetgens, 1 wagenschotte cleercast, de crammershouck ende castgens mitte waren daerin synde, 2 tinnen schotelten, 4 tinne lepelen, 1 cannetgen, 1 wagenschotte cantoortgen mit cannetgen.

Int achterhuysken: een ronde wagenschotte tafel ende een yser pottgen.'

Het familieleven speelde zich dus voornamelijk in de keuken af. De voorkamer was vele malen in gebruik als kraamkamer.

Zoals bekend was de dorpsbarbier meestal ook de chirurgijn. In 1592 had Ter Heijde er één, namelijk meester Cornelis. Zijn naam komt in de opgave van 1600 niet meer voor, zodat men waarschijnlijk toen op Monster aangewezen was.

Behalve de eerdergenoemde Michiel Oliviersz woonde er in Ter Heijde in 1592 ook nog een Olivier Arentsz, waarschijnlijk zijn vader. Men zou bijna geneigd zijn te veronderstellen dat de bekende Olivier van der Faes, uit wiens legaat in 1652 een gasthuis in Ter Heijde werd gebouwd, van afkomst een Heijer is geweest. Olivier van der Faes was koopman en kapitein van een compagnie Haagse schutterij. Uit zijn nalatenschap stelde hij 6.000 gulden ter beschikking voor de bouw van een gasthuis in Ter Heijde. De gedenksteen die destijds in de gevel van het gasthuis was aangebracht, bevindt zich nu in de hal van het verzorgingshuis van Ter Heijde.

NOOT:

1. Bos vergiste zich hier. De term "gebaptiseerd" (= gedoopt) slaat niet op een kerkelijke doop, maar op het "dopen" van de rederijkerskamer, d.w.z. het erkend worden door andere kamers.